

УДК 343.624

**ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА УРСР
ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБИ,
ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ**

**THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF LAW OF THE USSR LIABILITY FOR FAILURE
TO ASSIST A PERSON WHO IS IN A CONDITION DANGEROUS TO LIFE**

Хуторянський О.В.,
*ад'юнкт кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ*

Проведено історичний аналіз законодавчих норм стосовно кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, в УРСР. Наукове дослідження генезису досліджуваної кримінально-правової заборони дозволило логічно підійти до сучасного тлумачення змісту ст. 136 КК України.

Ключові слова: історичний розвиток, ненадання допомоги, небезпечний для життя стан, КК УРСР 1922 р., КК УРСР 1927 р., КК УРСР 1960 р., радянська влада, УРСР.

Проведен исторический анализ законодательных норм относительно криминальной ответственности за непредоставление помощи лицу, которое находится в опасном для жизни состоянии, в УССР. Научное исследование генезиса исследуемого уголовно-правового запрещения позволило логично подойти к современному толкованию содержания ст. 136 УК Украины.

Ключевые слова: историческое развитие, неоказание помощи лицу, опасное для жизни состояние, УК УССР 1922 г., УК РСФСР 1927 г., УК РСФСР 1960 г., советская власть, УССР.

A historical analysis of legislation concerning criminal liability for failure to provide assistance to a person who is in a condition dangerous to life in the USSR is given. Scientific research investigated the genesis of criminal prohibitions allowed logical approach to the modern interpretation of Art. 136 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: historical development, failure to provide assistance to those life-threatening condition, the CC of USSR 1922, the CC of RSFSR 1927, the CC of RSFSR 1960, the Soviet authorities, USSR.

Актуальність теми. Властивість перебувати у стані постійної еволюції, як одна з об'єктивних підстав розуміння права у тому числі як історичного феномена, розкриває себе в перманентній мобільності юридичних норм, у неможливості тривалої їх консервації без шкоди для прогресу того соціуму, в якому вони функціонують. Право, таким чином, на основі відповідної якості суспільних відносин фіксує на певний проміжок часу нову форму свідомості. Їх зміна набуває повноцінної легітимності лише в випадку адекватної зміни діючої юридичної системи.

Зазначені принципи дають підстави констатувати: системне дослідження будь-якої власне правової проблеми не можливе без аналітичного огляду конкретно-історичних форм її виявлення, тобто без з'ясування її генезису, основних етапів розвитку і сучасного стану [8, с. 12]. Актуальним на сьогодні є дослідження генезису кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Стан дослідження. Тому метою статті є здійснення комплексного аналізу джерел законодавства про кримінальну відповідальність в УРСР. Хоча ця проблематика розглядалася багатьма вченими-криміналістами, такими, як: В. В. Бабаніна, В. П. Діденко, О. Ф. Кістяківський, П. К. Кривошеїн, Ф. І. Леонтович, П. П. Михайленко, В. Т. Окіпнюк, Я. Падох, А. В. Савченко, М. С. Таганцев, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, В. А. Чехович, В. І. Шакурн, М. Д. Шаргородський та ін., однак навіть незважаючи на це, в юридичній літературі поки що немає єдиного дослідження щодо ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані за КК УРСР.

Виклад основного матеріалу. Після Жовтневої революції 1917 р. прийшла радянська влада. Реформування кримінального законодавства обмежувалося виданням окремих нормативно-правових актів, оскільки зусилля українського народу було спрямоване на розбудову власної Української незалежної держави (період Української Центральної Ради, Гетьманату та Директорії 1917-1921 рр.). У цей час не існувало єдиного кодифікованого кримінального нормативно-правового акту і юридичною підставою притягнення до кримінальної відповідальності виступали рішення органів більшовицької влади [1, с. 83]. Спеціальних постанов про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебувала в небезпечному для життя стані не існувало. Однак в зазначений період народні суди притягували до кримінальної відповідальності осіб за ненадання допомоги помираючому, незалежно від того, чи був покладений на винного спеціальний обов'язок піклуватися про потерпілого і чи була у нього можливість надати таку допомогу. За такі діяння признавалося покарання у вигляді короткострокового позбавлення волі [3, с. 42; 4, с. 6; 6, с. 56-57]. У зазначений період кримінальна відповідальність наставала як за замах, так і за безпосередню участь у цих злочинах, до того ж передбачалися обставини, що збільшували чи зменшували вину за вчинення цих злочинів [5, с. 11]. Тобто, в період творення Української незалежної держави (1917-1921 рр.), хоча і на законодавчому рівні не існувало кримінально-правової заборони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, однак державна влада карала за байдуже ставлення винних до осіб, життя яких перебувало в небезпеці.

У 1922 р. набрав чинності КК УРСР, в основу якого було покладені «Основні начала кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік» та КК РРФСР 1922 р. У диспозиції ст. 164 КК УРСР 1922 р. передбачалася кримінальна відповідальність за неповідомлення

належним установам або особам про небезпечний для життя стан іншої особи, ненадання останньому допомоги, яку він міг би надати, якщо внаслідок цього спричинена була смерть чи тяжкі тілесні ушкодження [12].

Особливості кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, полягала в тому, що особа не надає такої допомоги при можливості її надати або не повідомляє про такий стан відповідним установам чи особам. Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони була можливість саме надати допомогу, а не повідомити про такий стан. За конструкцією об'єктивної сторони зазначений злочин був матеріальний, тобто обов'язковими були настання наслідків у вигляді смерті або тяжких тілесних ушкоджень. В порівнянні з Кримінальним Уложением 1903 р. стаття була більш вдосконалена, зокрема зі змісту диспозиції була усунута конкретизація суб'єкта злочину. Так, в Уложенні 1903 р. було зазначено, що ним повинна бути особа винна в тому, що вона є свідком небезпеки. Тобто, це можна було б трактувати як те, що винна особа, по-перше, не визначалася судом винним у вчиненні злочину, що далеко не так, а, по-друге, вона вважалася винною з моменту, коли побачить іншу особу в небезпечному для життя стані. Упущенням КК УРСР 1922 р. у порівнянні з попереднім було те, що не зазначалося про надання допомоги, яка б створювала небезпеку для життя самого суб'єкта чи життя інших осіб. Крім того, передбачалося, що особа повинна сповіщати не відповідні органи державної влади, а належні установи чи особи. Це лягло в основу діючого на сьогодні законодавства.

Таким чином, у КК УРСР 1922 р. було вперше виділено та перенесено у подальші вітчизняні КК коло суб'єктів, яким повинна була сповіщати особа, що інша перебуває в небезпечному для життя стані.

В період з 1926 по 1928 рр. в СРСР приймалися кримінальні кодекси союзних республік. Так, з 1 липня 1927 р. набрав чинності КК УРСР [13]. По великому рахунку, у зазначеному КК ст. 159, диспозиція якої передбачала відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, практично не зазнала змін у порівнянні з КК УРСР 1922 р. Лише було конкретизовано, що повідомляти про небезпечний для життя стан, в якому перебуває особа, повинна особа, яка визнається суб'єктом злочину, якщо цього не зробить, то вона притягувалася до кримінальної відповідальності. Також, суттєвим уточненням у диспозиції ст. 159 КК УРСР 1927 р. була заміна терміну «спричинена» на «настала». Тобто у КК УРСР 1922 р. в диспозиції ст. 164 зазначалося: «якщо внаслідок цього спричинена була смерть чи тяжкі тілесні ушкодження» [12]. Це досить дискусійне, на наш погляд, трактування з точки зору законодавця, оскільки об'єктивна сторона зазначеного злочину виражається у формі бездіяльності. А зі змісту викладеного можна зрозуміти, що це діяння зроблено активними діями суб'єкта злочину. З часом у диспозиції ст. 159 КК УРСР 1927 р. зазначене було викладене наступним чином: «якщо внаслідок цього настала смерть чи тяжкі тілесні ушкодження» [10, с. 51]. Це більше, на наш погляд, підлягало логіці щодо конструкції норми.

Особливістю конструкції ст. 159 КК УРСР 1927 р. була відсутність терміну «карається», тому, на наш погляд, втрачався певний взаємозв'язок між диспозицією та санкцією цієї норми.

Крім того, з прийняттям КК УРСР 1927 р. стало наближення диференціації інституту залишення в небезпеці до існуючої на сьогодні. Розподілено всі склади злочинів на два види: загальний, тобто ненадання допомоги

особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 159 КК УРСР 1927 р.) та спеціальні, зокрема, такі, як: залишення в небезпеці (ст. 158 КК УРСР 1927 р.), ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 160 КК УРСР 1927 р.), а також ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха (ст. 93 КК УРСР 1927 р.).

25 грудня 1958 р. були прийняті Основи кримінального законодавства СРСР і союзних республік [7]. Вони регламентували найважливіші питання Загальної частини радянського кримінального права та були покладені в основу КК УРСР, який був затверджений відповідним законом Української РСР 28 грудня 1960 р. Зазначений КК набрав чинності з 1 квітня 1961 р. Він діяв на території України понад 40 років і, звичайно, за такий період в нього вносилися численні зміни та доповнення. Так, зокрема, в диспозиції ст. 112 КК УРСР 1960 р. передбачалася кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка знаходиться в небезпечному для життя стані, при можливості надати таку допомогу або неповідомлення про такий стан відповідним установам або особам, якщо внаслідок цього настала смерть або тяжкі тілесні ушкодження. Покарання за таке діяння передбачалося у вигляді виправних робіт на строк до шести місяців або громадський осуд [9, с. 263-269]. 12 січня 1983 р. радянська влада посилила кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, тому покарання за досліджуваний злочин було збільшене в частині виправних робіт до одного року [11, с. 74].

В порівнянні зі змістом ст. 164 КК УРСР 1922 р. та ст. 159 КК УРСР 1927 р. у диспозиції ст. 112 КК УРСР 1960 р. ненадання допомоги особі, яка знаходилася в небезпечному для життя стані виносилася на перший план по відношенню до сповіщення відповідних установ чи осіб. Фактична неможливість надати допомогу чи повідомити про такий стан особи виключала кримінальну відповідальність за зазначене протиправне діяння. Зважаючи на це, наявність відповідного ризику або небезпеки у зв'язку з виконанням діяння по наданню допомоги не виключало кримінальної відповідальності. Окремо слід наголосити, на те, що на той час в доктрині кримінального права не тлумачилося, що суб'єкт злочину повинен усвідомлювати, що потерпілий знахо-

диться в небезпечному стані, який загрожує його життю. У випадку відсутності такого усвідомлення особу відповідно не повинні були притягувати до кримінальної відповідальності за ст. 112 КК УРСР 1960 р.

Слід зазначити також про нормативно-правовий акт, який був прийнятий 2 липня 1991 року і мав набрати чинності з 1 липня 1992 року «Основи кримінального законодавства Союзу РСР і республік» [2, ст. 1235-1255]. Хоча у зв'язку із розпадом СРСР цей документ так і не був введений у дію, однак вплинув на формування кримінально-правових норм.

Висновки. Отже, проаналізувавши історичний розвиток законодавства про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, можемо сформулювати зміст та особливості норм досліджуваної заборони, простежити послідовність їх генезису.

У період творення Української незалежної держави (1917-1921 рр.), хоча і на законодавчому рівні не існувало кримінально-правової заборони ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, однак державна влада карала за байдуже ставлення винних до осіб, життя яких перебувало в небезпеці.

У КК УРСР 1922 р. обов'язковою ознакою об'єктивної сторони була можливість саме надати допомогу, а не повідомити про такий стан. З прийняттям КК УРСР 1927 р. стало наближення диференціації інституту залишення в небезпеці до існуючої на теперішній час. Розподілено всі склади злочинів на два види: загальний, тобто ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 159 КК УРСР 1927 р.) та спеціальні, зокрема: залишення в небезпеці (ст. 158 КК УРСР 1927 р.), ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 160 КК УРСР 1927 р.), а також ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха (ст. 93 КК УРСР 1927 р.).

Відповідно до КК УРСР 1960 р. фактична неможливість надати допомогу чи повідомити про такий стан особи виключала кримінальну відповідальність за зазначене протиправне діяння. З часом радянська влада ще більш посилила кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабаніна В. В. Виникнення та розвиток законодавства України про кримінальну відповідальність // В. В. Бабаніна, О. М. Шармар / Митна справа, 2012. – Ч. 2, книга 2. – № 1. – С. 82–89.
2. Ведомости съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР. – 1991. – № 30. – Ст. 1235–1255.
3. Гвоздицкий М. М. Преступления против личности / Гвоздицкий М. М. – М., 1924. – 144 с.
4. Горелик И. И. Ответственность за оставление в опасности по советскому уголовному праву / И. И. Горелик. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1960. – 71 с.
5. Кісілюк Е. М. Кримінальне законодавство в період українського державотворення (1917–1921 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Е. М. Кісілюк. – К., 2003. – 20 с.
6. Мыц Я. А. Оставление в опасности (социальная обусловленность криминализации, понятие, виды, уголовно-правовая характеристика): монография / Мыц Я. А. [отв. ред. А. И. Чучаев]. – Владимир, 2006. – 176 с.
7. Основы уголовного законодательства союза ССР и союзных республик от 25 декабря 1958 г. // Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР (1953–1991 гг.). – Ч. 1. Законодательство СССР / Сост.: Н. С. Захаров, В. П. Малков; Науч. ред. В. П. Малков. – Казань, 1992. – 563 с.
8. Сасов О. В. Кримінально-правова охорона лісу: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / Сасов Олександр Володимирович. – К., 2005. – 210 с.
9. Уголовный кодекс Украинской ССР: Научно-практический комментарий / [под общ. ред. В. И. Зайчука]. – К.: Политиздат Украины, 1969. – 543 с.
10. Уголовный кодекс Украинской ССР. Государственное издательство Юридической литературы. – М.: 1954. – 140 с.
11. Уголовный кодекс Украины (с изменениями и доп. по сост. на 1 сентября 2000 г.). – Х.: Одиссей, 2000. – 255 с.
12. Уголовный кодекс УССР (утвержденный ВУЦИК 23 августа 1922 г.) с алфавитным указателем: Изд. Официальное. – Харьков: Изд. Наркомюста УССР. – 50 с.
13. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 года: текст с постатейными разъяснениями из циркуляров и постановлений Наркомюста и Верховного Суда УССР и определений УКК Верховного Суда УССР (по 1 июля 1927 г.) с сопоставительной таблицей статей УК старой и новой редакции и алфавитно-предметным указателем / Сост. И. И. Курицкий и др. – Харьков: Юрид. изд-во НКЮ УССР, 1927. – 322 с.